

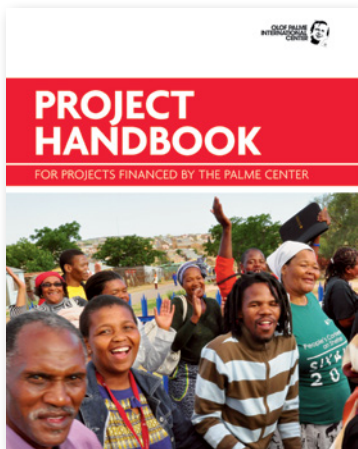
MILJÖ, DEMOKRATI OCH MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER

METODSTÖD I ARBETET MED MILJÖ OCH HÅLLBAR UTVECKLING

MILJÖ, DEMOKRATI OCH MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER

METODSTÖD I ARBETET MED MILJÖ OCH HÅLLBAR UTVECKLING

Under 2008 lanserade Palmecentret sin nya projekthandbok, som uppdaterad 2011. Handboken är skriven för den som är, eller vill bli internationellt engagerad genom Palmecentret och den är ett stöd i planering, genomförande och avslutning av ett utvecklingsprojekt. Den nya projekthandboken innehåller utförlig information, tips och även exempel från pågående verksamhet. Som ett komplement till projekthandboken lanserar Palmecentret en serie metodhandböcker för att ytterligare stärka de projektaktivas internationella arbete.

METODHANDBÖCKER

BRYT TYSTNADEN – Metodstöd i arbetet med hiv och aids, 2009

ALLA VINNER PÅ JÄMSTÄLLDHET – Metodstöd i jämställdhet och HBT-rättigheter, 2010

KORRUPTION – Ett hinder för utveckling – metodstöd i antikorrupktion, 2011

TILLSAMMANS BLIR VI STARKARE – Ett metodstöd i internationellt fackligt-politiskt samarbete, 2011

REDAKTÖR MONICA BILLGREN

FÖRFATTARE GÖRAN EKLÖF

GRAFISK FORM K E L L Y A N D P L I N G

TRYCK K E L L Y A N D P L I N G, Stockholm 2013

FOTO PALMECENTRETS ARKIV

Produktionen av detta material sker med stöd från Sida, myndigheten för svenskt, internationellt utvecklingssamarbete. Sida har ej deltagit i produktionen och ansvaret för innehållet är utgivarens.

FÖRORD

Vilka är de miljöproblem som engagerar flest medborgare? Vilka möjligheter har människor att påverka de beslut som berör dem? Hur kan kvinnor, urbefolkningar, unga och andra grupper uttrycka sina intressen och perspektiv?

På många håll i världen spelar människor som lever i utsatthet en mycket aktiv roll i arbetet för att hejda miljöförstöringen. Engagemanget är ofta en följd av att människor som lever i fattigdom ofta bor och arbetar i farliga miljöer. Miljöer där de löper större risk för sjukdom, skador och dödsfall på grund av miljöproblemen. När miljöfrågorna blir en del av lokala rörelser och intresseföreningar – bonde- och lantarbetarorganisationer, ursprungsfolkens lokala rörelser, kvinnogrupper – får förslag och åtgärder mot miljöförstöringen en nära koppling till kampen mot fattigdom och för utsatta gruppers rättigheter.

Människor som lever i fattigdom är i högre grad än rika direkt beroende av natur-resurserna för sin försörjning. När resurserna slits ner eller förstörs minskar möjligheten att försörja sig, och fattigdomen ökar. Detta påverkar ofta kvinnor extra hårt eftersom de i många delar av världen, måste lägga ner mer arbete på att hämta vatten, samla ved, och hitta foder och bete till djuren. Därför ska Palmecentret särskilt försäkra sig om att kvinnors perspektiv på miljöfrågor kommer till uttryck i planeringen av all verksamhet, och att verksamheten utformas så att kvinnor har ett verkligt inflytande. Knapphet och en orättvis fördelning av naturresurser är en av flera faktorer, bakom många konflikter. Konflikterna om vatten i Mellanöstern, och – inte minst – den globala kampen för kontroll över världens oljetillgångar, är två exempel på detta.

Palmecentret har varit med och utvecklat verktyget *Miljölin sen – The Environmental Lens*. Miljölin sen förutsätter inga förkunskaper om miljöfrågor, och kan användas för att göra en miljöanalys på projekt-, program- och organisationsnivå. Miljölin sen beskrivs under avsnittet om *Miljöperspektiv i projektplanering och ansökan*. Det handlar inte om att hitta på och ”pressa in” miljöfrågor, oavsett projektens egentliga mål och inriktning. Istället syftar identifieringen till att hitta ett miljöperspektiv som kan berika projekten, göra dem mer angelägna för fler människor, öka effekten och bidra till målen om en rättvis och hållbar global utveckling. I denna skrift kan du läsa mer om detta och hur vi alla kan bidra till att förbättra miljömedvetenheten. Och därmed fördelningen av världens resurser.

Jens Orback

Generalsekreterare Olof Palmes Internationella Center

1. Miljöarbete börjar med kunskap

Palmeacentret och miljöfrågorna	7
Miljö och fattigdom	10
Miljö och demokrati	12
Miljö och mänskliga rättigheter	14
Miljö och fred	16
Miljö och det civila samhället	18

2. Metoder för miljöarbetet

Miljöarbetet i praktiken	21
Miljöperspektiv i projektplanering och ansökan	23
Miljölinsen	25
Miljöperspektiv i uppföljning och rapportering	27
Informera och påverka	28
Litteraturtips	31

DEL 1.

MILJÖARBETE BÖRJAR MED KUNSKAP

PALMECENTRET OCH MILJÖFRÅGORNA

Palmecentret verkar för demokrati, mänskliga rättigheter och fred, i enlighet med sina stadgar. Miljöhänsyn och ett hållbart nyttjande av naturresurser har tydliga samband demokrati, mänskliga rättigheter och fred. Det är dessa kopplingar som ska vara utgångspunkten för arbetet med miljöfrågor.

För Palmecentret är fattigdomsbekämpning en viktig del i arbetet för en rättvis och hållbar global utveckling. Palmecentret använder en bred definition av vad fattigdom är – det innebär inte bara brist på materiella tillgångar utan också brist på de rättigheter som möjliggör inflytande och valmöjligheter.

Miljöförstöring medför ofta kränkningar av mänskliga rättigheter. Kränkningar av mänskliga rättigheter kan användas som ett medel för att bana väg för miljöförstöring. Detta innebär inte att mänskliga rättigheter automatiskt

uppmärksammas och respekteras i arbetet med miljöfrågor. Inom delar av miljö- och naturvården – den statliga såväl som den ideella – är medvetenheten om och prioriteringen av rättighetsfrågorna låg. Och i värsta fall leder miljöarbetet i sig till nya kränkningar.

Grupper som arbetar utifrån ett rättighetsperspektiv har därför en viktig roll att spela när det gäller att motverka miljörelaterade kränkningar av mänskliga rättigheter.

Detta genom att organisera motstånd mot miljöförstörelsen samt ge röst åt de som har drabbats.

Palmecentrets engagemang i miljöfrågor ska utgå från:

- Att ett hållbart utnyttjande av miljö och naturresurser är en förutsättning för fattigdomsbekämpning.
- Att miljöförstöring, klimatförändringar orsakad av människor och utarmning av naturresurser medför kränkningar av grundläggande mänskliga rättigheter. Kränkningar av mänskliga rättigheter kan också skada miljön.
- Att klimatförändringar, knapphet och en orättvis fördelning av naturresurser kan vara en orsak till konflikter, och att väpnade konflikter leder till miljöförstöring.

Palmecentrets arbete med miljöfrågor ska i första hand rikta in sig på:

- Rätten till hälsosamma levnadsförhållanden
- Rätten till en god arbetsmiljö
- Rätten till information, deltagande och medbestämmande

Ett miljöperspektiv skall finnas med i all verksamhet som bedrivs med stöd från Palmecentret. Det innebär att Palmecentret ska:

- Försäkra sig om att verksamheterna inte har negativa påverkan på miljön.
- Identifiera miljökopplingar och utveckla verksamhet som kan berika Palmecentrets och medlemsorganisationernas projekt.
- Öka engagemanget för och kunskapen om kopplingen mellan miljö och demokrati, mänskliga rättigheter och fred.
- Söka samverkan, dialog och allianser med miljöorganisationer och andra som är engagerade i miljöfrågor, i syfte att stärka ett demokrati- och rättighetsperspektiv i miljöarbetet.

Palmecentret ska särskilt försäkra sig om att kvinnors perspektiv på miljöfrågor kommer till uttryck i planeringen av all verksamhet, och att verksamheten utformas på så sätt att kvinnor har ett reellt inflytande.

Sveriges politik för global utveckling

Riksdagen antog i december 2003 Sveriges Politik för global utveckling, PGU. Målet för politiken är en rättvis och hållbar global utveckling.

PGU är ett försök att formulera en sammanhållen politik som utgår från en helhetssyn på utvecklingens drivkrafter och på de åtgärder som krävs för att uppnå det övergripande målet.

Politiken ska främja och präglas av respekt för de mänskliga rättigheterna, demokrati och god samhällsstyrning, jämställdhet mellan män och kvinnor, hållbart nyttjande av naturresurser och omsorg om miljön, ekonomisk tillväxt och social utveckling och trygghet.

Politiken för global utveckling kräver bred medverkan från olika aktörer i det svenska samhället. En rättvis och hållbar utveckling kan endast uppnås genom att många krafter verkar åt samma håll. Hela samhället måste engageras. Svenska folkrörelser och ideella organisationer kan spela en viktig roll. I utvecklingsländer har särskilt enskilda organisationer, folkrörelser, Kooperation, religiösa samfund, fackföreningar och näringsliv nyckelroller. Organisationernas roll som internationella aktörer för solidaritet och samarbete bör stärkas.

Två perspektiv ska genomsyra politiken för global utveckling:

- Ett rättighetsperspektiv som utgår från att människor är aktörer med vilja att utvecklas, inte mottagare eller offer. Politiken utgår från varje människas rätt till ett värdigt liv, utan fattigdom. Demokrati, jämställdhet mellan kvinnor och män, och barnrättsperspektivet lyfts särskilt fram.

- De fattigas perspektiv där politiken i större utsträckning ska utgå från fattiga människors verklighet, deras erfarenheter och prioriteringar.

Syftet med detta är en helhetssyn på utveckling, som lyfter fram att fattigdom inte bara handlar om brist på fysiska resurser, utan också brist på makt, säkerhet och möjligheter att välja i livet.

I regeringens proposition står det: ”Ett hållbart nyttjande av miljö och naturresurser är en av förutsättningarna för en långsiktigt framgångsrik global utveckling. Fattigdom uppstår och vidmakthålls bland annat när miljöförstöring undergräver människors försörjningsmöjligheter och hälsa. Landsbygdens fattiga, i synnerhet kvinnor, drabbas särskilt hårt när ekosystemen utarmas genom markförstörelse, vattenbrist, förorening, skogsskövling eller annan miljöpåverkan. Samtidigt är fattigdom ofta grunden till miljöförstöring genom att fattiga människor tvingas att överutnyttja de begränsade resurser som de förfogar över.”

Miljö är alltså inte, som det alltför ofta antas, något ”lyxproblem” som bara den rika världen har råd att bekymra sig över. Tvärtom är utarmningen av miljön och naturresurserna ofta av en mer direkt och avgörande betydelse för de fattiga människors möjligheter till ett värdigt liv. Alliansregeringen framhöll i samband med ”nylanseringen” av PGU våren 2008 att fattiga människor är särskilt sårbara för klimatförändringar och miljöpåverkan, och inkluderade klimat och miljö som en av sex prioriterade globala utmaningar för arbetet med att genomföra PGU.

MILJÖ OCH FATTIGDOM

Fattigdom kan samtidigt vara ett resultat av, en orsak till och ett symptom på miljöförstöring. Det är vanligtvis människor som lever i fattigdom som drabbas hårdast av en förstörd miljö och som har sämst förutsättningar för att anpassa sig till de nya förhållandena. Fattiga människor är i högre grad än rika direkt beroende av naturresurser för sin dagliga försörjning. När resurserna slits ner eller förstörs så minskar också möjligheten till försörjning, och fattigdomen ökar. Ofta påverkar det särskilt kvinnor negativt, eftersom de i många delar av världen måste lägga ner mer arbete på att hämta vatten, samla in ved, och hitta foder och bete till djuren. Människor som lever i fattigdom tvingas dessutom ofta bo och arbeta i farliga miljöer, där de löper större risk för sjukdom, skador och dödsfall till följd av miljöproblem.

Klimatförändringar kommer att medföra stora utmaningar för fattiga länder och

människor. Omsorg om miljön står således inte i motsättning till utveckling och fattigdomsbekämpning. Tvärtom – varje strategi för att bekämpa fattigdomen måste också bygga på omsorg om miljön och ett uthålligt nyttjande av naturresurser.

Runt om i världen finns det otaliga exempel på där utsatta och marginaliserade människor går i spetsen för miljöarbetet. I tusentals lokalsamhällen har människor organiserat sig för att skydda miljön – inte för att de är så miljömedvetna, utan först och främst för att värna sina egna omedelbara intressen. Deras beroende av jorden, skogen, vattnet och den biologiska mångfalden är för dem en omedelbar realitet, som tvingar dem till handling när deras livsmiljöer hotas. Kvinnor spelar ofta en betydande roll i dessa rörelser.

Mot dessa gräsrotsrörelser står starka och mäktiga intressen, representerade av

producenterna, som i sin tur tillfredsställer köpstarka gruppers efterfrågan på mat, energi, transporter och rekreation. Detta konkurrerar med fattiga människors markutnyttjande. En ständig prispress ger upphov till nya fabriker där billighetsvaror produceras utan hänsyn varken till arbetarnas hälsa eller till den omliggande miljön.

Både fattigdom och en ökande miljöbelastning i många fattiga länder kan direkt kopplas till konsumtion i andra delar av världen. Den rikaste femtedelen av världens befolkning stod vid millennieskiftet för 86 procent av all privat konsumtion, jämfört med den fattigaste femtedelen som bara förbrukar 1,3 procent. De värsta industriländerna släpper ut upp till fem gånger mer, och många utvecklingsländer mindre än en femtedel.

Det är inte möjligt för hela jordens befolkning att uppnå samma konsumtionsnivåer eftersom dagens samlade konsumtion redan medför en oacceptabel belastning på miljö och naturresurser. Fattiga människors rättmätiga krav på en större del av resurserna måste därför mötas med en kombination av omfördelning och ett effektivare nyttjande.

Motstånd mot denna utveckling, där utsatta och marginaliserade människors rättigheter kränks, möts inte sällan av ett våldsamt förtryck, med mord och avrättningar som värsta konsekvenser.

Att diskutera

Varför hör man så ofta att människor inte har råd att bry sig om miljön? Är ett ökat miljömedvetande något som kommer med bättre levnadsförhållanden? Hur kan din organisation bidra?

MILJÖ OCH DEMOKRATI

Även när utsatta människor är medvetna om miljöförstörelsens orsaker har de **sällan möjlighet och/eller förutsättningar att påverka de politiska beslutsfattarna**. Lokala och nationella miljöorganisationer får själva skapa sig det politiska och demokratiska utrymme som krävs för att de ska kunna verka.

I flera av de forna öststaterna spelade miljörörelsen en viktig roll i demokratiseringen. Miljöfrågor och naturskydd uppfattades länge som opolitiska av makthavarna, och miljöorganisationer av olika slag erbjöd en plattform där människor kunde mötas och diskutera.

Miljörelser av olika slag har även spelat en viktig roll i det arbetet för att öppna upp och demokratisera internationella organisationer. Världsbanken och de regionala utvecklingsbankerna har pressats för att införa miljökrav på sina projekt och program. Miljöprövningen av stora världsbanksprojekt förutsätter att berörda

grupper informeras och ges möjlighet att yttra sig över projekten. Institutionerna har även på andra sätt tvingats att öppna upp – om än i varierande och otillräcklig grad – delar av sina beslutsprocesser och tillhandahålla information.

Miljörelsen har även bidragit till att det inrättats riktlinjer för ursprungsfolkens rättigheter och för social hänsyn i projekt och programverksamhet.

Även i rika länder bedriver miljörelser och andra organisationer ett långsiktigt arbete för att öka möjligheterna för miljöhänsyn, mänskliga rättigheter och demokrati i fattigare länder. Det gäller exempelvis kampanjerna för miljöhänsyn och öppenhet hos exportkreditinstitutioner, och ett ansvarstagande från banker och företag för de effekter deras verksamheter orsakar på andra håll i världen.

Exempel på miljöarbete i Burma och Bosnien Hercegovina

Flera samarbetsorganisationer i Burma arbetar med utbildning kring effekterna av storskaliga utvecklingsprojekt, såsom damm- och vattenkraftsverksbyggen, olje- och naturgasutvinning. De har aktivt deltagit i kampanjer för att stoppa ett dammbygge som skulle påverka miljön negativt i och kring Irrawaddy-floden. Kampanjen ledde till att regeringen beslöt att skjuta upp bygget.

I Bosnien och Hercegovina har ett par

av projekten haft miljö som tema. De har utbildat miljöambassadörer som i sin tur uppvaktat kommunen. De har även drivit ett antal studiecirklar på temat hållbar utveckling. Deltagarna i studiecirkarna har återvunnit plastpåsar och petflaskor för att skapa produkter såsom handväskor, som sedan har sålts. Detta har lett till ökade kunskaper hos medborgarna om vikten av en renare närmiljö.

Att diskutera

Finns det exempel från er egen verksamhet där människor i Syd tagit strid för miljön? Hur kan sådana exempel ges större spridning?

Genom vilka kanaler och metoder kan en svensk organisation bidra till att öka fattiga människors inflytande över sin miljö?

MILJÖ OCH MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER

Försämringar av miljön och utarmning av naturresurser leder till kränkningar av många människors ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. Samtidigt sker omfattande kränkningar av de politiska och medborgerliga rättigheterna till försvar för miljöförstörande verksamhet.

De flesta rörelser som engagerar sig lokalt koncentrerar sig därför inte enbart på brott mot de mänskliga rättigheterna eller på hoten mot närmiljön. De tvingas hantera båda aspekterna samtidigt. Det är uppenbart att miljön är en viktig faktor även om **rätten till en god miljö inte finns med i något av de grundläggande rättighetsdokumenten. FN:s allmänna deklaration talar bland annat om rätten till liv, till personlig säkerhet, och till föda som är tillräcklig för hälsa och välbefinnande.** Rättigheter som är omöjliga att uppnå utan en god miljö.

Den **konvention som tydligast knyter samman miljö och mänskliga rättigheter är Århuskonventionen.** Konventionen, som antogs 1998 och trädde i kraft **2001**, reglerar förhållandet mellan myndigheter och medborgare i fråga om de tre viktigaste miljörelaterade demokratiska rättigheterna. Konventionen slår fast att medborgarna har

- rätt att få tillgång till miljöinformation
- **rätt att påverka miljöbeslut**
- rätt att överklaga miljöbeslut eller på annat sätt få en juridisk prövning om deras rättigheter har kränkts

Alla dessa rättigheter kan egentligen härledas ur redan existerande MR-konventioner. Genom Århuskonventionen specificeras deras tillämpning i ett miljösammanhang. Än så länge är det bara medborgarna i ett

FNs deklarationer om miljö och hållbar utveckling

Direkta kopplingar mellan miljö och rättigheter kan trots det spåras rätt långt tillbaka i tiden. Deklarationen från **Stockholmskonferensen om den mänskliga miljön 1972** slår – som sin första princip – fast att:

”människan har en grundläggande rätt till frihet, jämlikhet och en tillräcklig levnadsstandard i en miljö av en sådan kvalitet att den tillåter ett liv i värdighet och välmående, och hon bär ett ansvar att skydda och förbättra miljön för nuvarande och framtida generationer.”

20 år senare lyder den första principen i Riodeklarationen från FN-konferensen 1992 om hållbar utveckling:

”I strävan mot en hållbar utveckling står människan i centrum. Hon har rätt till ett hälsosamt och rikt liv i samklang med naturen.”

1990 antog FNs kommission för mänskliga rättigheter resolution 1991/41 om mänskliga rättigheter och miljön, och gav en särskild rapportör i uppdrag att studera

frågan vidare. Fyra år senare presenterades en *Draft Declaration of Principles* om mänskliga rättigheter och miljö. Trots upprepade rundor för kommentarer kunde kommissionen inte ta ställning för en deklaration innan den avvecklades 2006. FN:s råd för mänskliga rättigheter, som ersatte kommissionen, har producerat ett par ytterligare rapporter och utnämnt en oberoende expert inom området mänskliga rättigheter och miljö, men hittills inte följt upp initiativet till en deklaration.

Parallellt har ändå flera internationella avtal inkluderat ett rättighetsperspektiv på miljöfrågorna. **Konventionen om biologisk mångfald**, som antogs i Rio 1992, slår fast **skyldigheten att respektera och bevara lokalsamhällens och urbefolkningars kunskap och traditionella livsstil.** Konventionen anlägger också ett tydligt rättviseperspektiv på frågan om fördelningen av vinster från nyttjandet av den biologiska mångfalden, vilket skall säkras genom det år 2010 antagna Nagoya-protokollet.

begränsat antal europeiska länder som har ett uttryckligt folkrättsligt stöd för att hävda sina rättigheter till miljöinformation och deltagande i miljöbeslut.

Att diskutera

Vad skulle det konkret kunna leda till om ”rätt till en god miljö” betraktades som en mänsklig rättighet?

Statens och näringslivets intressen av att exploatera mark och naturresurser – till exempel genom dammbyggen, gruvdrift, oljeutvinning, skogsbruk och plantager – kommer ofta i konflikt med ursprungsfolkens rättigheter och lokalbefolkningars traditionella försörjning. Hur bör sådana motsättningar hanteras?

MILJÖ OCH FRED

Kopplingarna och sambanden mellan miljöfrågor och väpnade konflikter är många och komplicerade. De innefattar bland annat miljörelaterade orsaker till konflikter, miljökonsekvenser av krig, och strategisk samverkan mellan miljöorganisationer och fredsrörelser.

Knapphet och orättvis fördelning av naturresurser ligger ofta, som en bland flera faktorer, bakom många konflikter. Konflikter om vatten i Mellanöstern, och inte minst den globala kampen för kontroll över världens oljetillgångar, hör till de vanligast citerade exemplen.

Men miljöförstöring och kamp om knappa naturresurser döljer sig även bland många konflikter som mer allmänt beskrivs som "etniska". Konflikter kring markanvändning, ofta mellan jordbrukare och boskapsskötare, har bidragit till förödande konflikter som i Rwanda och Darfur.

På senare tid har det kommit övertygande

belägg för att klimatförändringar kraftigt kommer att öka riskerna för konflikter. De som kommer att drabbas hårdast av klimatförändringen är människor som lever i fattigdom i underutvecklade och instabila stater med bristande samhällsstyrning. En studie som presenterades av Sida 2008 drog slutsatsen att 2,7 miljarder människor i 46 länder löper hög risk för våldsamma konflikter, och ytterligare 1,2 miljarder människor i 56 länder hotas av politisk instabilitet som en konsekvens av klimatförändringar.

Effekten av mer frekventa, extrema väderförhållanden, smältande glaciärer och kortare odlings säsonger kommer att öka trycket som dessa samhällen redan lever under. Politisk instabilitet och dålig samhällsstyrning försvårar anpassningen till klimatförändringens effekter och hanteringen av uppkommande konflikter. Ekonomisk svaghet minskar befolkningens

försörjningsmöjligheter och berövar staten resurser att tillgodose människors behov. Osäker livsmedelsförsörjning gör att människor tvingas på flykt, och storskalig migration innebär en hög risk för konflikt.

Rättvis fördelning, hållbart bruk av naturresurser och en snabb stabilisering av växthusgaserna på en långsiktigt hållbar nivå, är därför av största vikt för att förebygga våld och konflikter.

Samverkan mellan miljö- och fredsrörelserna sker på många områden. Exempelvis har delar av miljörörelsen oförtröttligt uppmärksammat sambandet mellan civil kärnkraft och möjligheten till framställning och spridning av kärnvapen – ofta i direkt polemik mot Internationella atomenergiorganet, IAEA, med sitt mandat att främja ett "fredligt utnyttjande" av kärnenergin.

Att diskutera

Om klimatförändringar ökar konfliktrisen i fattiga och instabila länder – vilket ansvar har den rika världen?

Vad kan göras för att minska de konfliktriser som följer av miljöförstöring och konkurrens om naturresurser?

Miljöarbete inom Turkietprogrammet

Projektet TIRAM, i samarbete med Unga Örnar, har tydligt integrerat miljöfrågor och stöd till ungdomar som är engagerade i miljöfrågor. Ungdomarna har hittills producerat två rapporter om miljöeffekterna av dammarna som byggs i området. De har även gjort ansträngningar för att offentliggöra dessa rapporter i syfte att informera allmänheten. Vidare har föreningen besökt olika kommuner för att visa dokumentärer om miljöfrågor i allmänhet, även detta för att medvetandegöra befolkningen om vikten av miljöfrågor.

Hoppets Ljus – Unut Isigi ett Kvinnoköoperativ i Diyarbakir, i samarbete med

Kurdiska Kulturstiftelsen. Hoppets Ljus har samlat cirka 150 barn och utbildat dem kring miljömedvetenhet. Detta har lett till att barnen varje vecka går runt sina kvarter och informerar sina kamrater om vikten av att vara rädd om sina saker och om sin omgivning. Barnen har bland annat uppmuntrat varandra att inte kasta skräp i allmänna utrymmen. De har även tagit initiativ till att plocka skräp minst en dag i veckan. Sinsemellan de har utsett sex representanter för att träffa ett kommunalråd i Sur. Tillsammans med och de kommunala miljö-cheferna skall de arbeta tillsammans för att förbättra miljön. I dag finansierar kommunen en del av denna miljöutbildning.

MILJÖ OCH DET CIVILA SAMHÄLLET

En uthållig användning av naturresurserna och omsorg om miljön är en förutsättning för en tryggad global försörjning, fattigdomsbekämpning och fred.

På många håll spelar utsatta och marginaliserade människor en aktiv roll i arbetet för att hejda miljöförstörelsen. Detta är sällan uttryck för någon inlärd miljömedvetenhet. Engagemanget bygger ofta på omsorg om den egna hälsan, tillgång till vatten, bränsle och foder eller möjligheterna till försörjning och trygghet. När miljöfrågorna blir en del av lokala rörelser och intresseföreningar får förslag och åtgärder mot miljöförstörelsen en nära koppling till kampen mot fattigdom och för utsatta grupperas rättigheter.

Fattiga människors initiativ får stöd av lokala organisationer, men deras ansträngningar uppmärksammas sällan i den bredare miljörapporteringen. Initiativ och perspektiv

som uttrycks av mer resursstarka organisationer bland stadernas välutbildade medelklass har lättare att göra sig hörda hos en internationell publik. Därför är det viktigt att folkrörelser från den rikare delen av världen stödjer de lokala folkrörelsernas arbete. På så sätt lyfts deras perspektiv och erfarenheter in i den globala miljödebatten. För organisationer som – liksom Palmecentret – har sitt främsta fokus på mänskliga rättigheter, fattigdomsbekämpning eller konfliktförebyggande arbete är det särskilt viktigt att uppmärksamma gräsrotsorganisationernas miljöarbete.

Att diskutera

Hur kan din organisation bidra till att de mest utsatta får komma till tals?

DEL 2. METODER FÖR MILJÖARBETET

MILJÖARBETE I PRAKTIKEN

Projekt som finansieras av Palmecentret ska beakta miljöperspektivet i alla led, från planering till uppföljning och rapportering. Miljöfrågorna ska uppmärksammas i informations- och utbildningsverksamheten. Palmecentrets kontor ska även beakta miljöperspektivet vid upphandling av varor och tjänster.

Mer kunskap och ökad förståelse

För att ett projekt ska kunna bidra till en bättre miljö och god resurshushållning måste det bygga på en riktig förståelse av miljöproblem och de bakomliggande orsakerna. Många utgår exempelvis från att fattiga människor i utvecklingsländer saknar kunskap, men problemet kan lika gärna vara att de saknar inflytande eller valmöjligheter.

För organisationer som inte arbetar med miljöfrågor som sin huvudsakliga verksamhet är det viktigt att skaffa sig en grundläggande

kunskap om hur miljösituationen ser ut i de länder där man arbetar. Detsamma gäller om man redan är engagerad i miljöarbete i en region eller en sektor – både miljöförhållandena och de omvärldsfaktorer som påverkar dem kan skilja sig väsentligt från ett sammanhang till ett annat.

Svenska organisationer som sedan länge arbetat med miljö inom internationellt utvecklingssamarbete – exempelvis Naturskyddsföreningen, Världsnaturfonden och Framtidsjorden – har värdefulla erfarenheter och kontakter, och ofta ett mandat att sprida sådan kunskap. Forum Syd, Afrika-grupperna, Latinamerikagrupperna med flera har också hemkomna medarbetare som har arbetat med miljöprojekt i olika länder.

Internationella organisationer som Internationella naturvårdsunionen (IUCN), WWF och Friends of the Earth har

medlemsorganisationer och samarbetspartners i ett stort antal utvecklingsländer. Kontaktuppgifter och länkar till de nationella och lokala organisationernas egna hemsidor finns på de internationella nätverkens webbplatser.

Sist men inte minst kan den egna samarbetsorganisationen säkert bidra med relevant information och kontakter i det land där de verkar.

MILJÖPERSPEKTIV I PROJEKTPLANERING OCH ANSÖKAN

Viktiga miljöproblem och förekomsten av nationella/lokala miljörörelser och -opinioner bör inledningsvis ingå i den *Context and Problem Analysis* som presenteras i projekt-ansökan. Varje ansökan ska dessutom innehålla en analys för att uppmärksamma miljöperspektiv i de verksamheter som föreslås. En sådan analys har två syften:

- Att identifiera eventuella miljökopplingar som kanske inte uppmärksammas i första ledet av projektplaneringen
- Att säkerställa att verksamheten inte medför negativa konsekvenser för miljön.

Identifiering av miljökopplingar

Hittills har ett begränsat antal av Palmecentrets projekt arbetat direkt med miljöfrågor. Men det betyder inte att miljö och naturresurs-

hushållning inte är relevanta frågor för alla andra projekt. Det finns säkert "glömda" miljökopplingar i många av de projekt som främst syftar till demokrati, mänskliga rättigheter och fred. Som ett led i projektplaneringen ingår det att aktivt undersöka om det finns några miljökopplingar.

Vad som eftersträvas är inte att hitta på och "pressa in" ett miljöperspektiv i alla projekt, oavsett deras egentliga mål och inriktning. Identifieringen syftar istället till att hitta ett miljöperspektiv som kan berika projekten, göra dem mer angelägna för flera människor, öka effekten och bidra till målen om en rättvis och hållbar global utveckling.

Bredden av olika verksamheter och projekt gör det omöjligt att lista alla möjliga miljökopplingar. Men dessa exempel kan illustrera

olika typer av frågor som kan vara värda att ställa:

Fackligt utbildningsprojekt

Finns det några betydande arbetsmiljöproblem på arbetsplatsen? Kan projektet i så fall användas till att utbilda de anställda om deras rättigheter och stärka deras möjligheter att ta itu med problemen? Finns det grupper utanför arbetsplatsen som påverkas negativt av miljöeffekterna från verksamheten? Kan de anställda göra gemensam sak med dessa grupper för att få både de yttre och inre problemen åtgärdade?

Demokratiprojekt

Vilka är de mest betydande miljöproblemen som engagerar medborgarna? Vilka möjligheter har de att påverka beslut som berör dem? Hur kan kvinnor, urbefolkningar och andra särskilt utsatta grupper uttrycka sina intressen och perspektiv? Kan projektet användas för att främja ett ökat folkligt deltagande i miljörelaterade beslutsprocesser?

Projekt i konfliktområden

Har konflikten några kopplingar till miljöförstöring, exempelvis genom att folk tvingats flytta på grund av klimatförändringar, markförstöring, skogsavverkning, dammbygge? Har konflikten någon koppling till utarmning av, eller orättvis fördelning av tillgången till, naturresurser? Kan projektet bidra till att sådana kopplingar uppmärksammas, och till att åtgärder inleds för att som ta itu med orsakerna?

Bedömningar av miljökonsekvenser

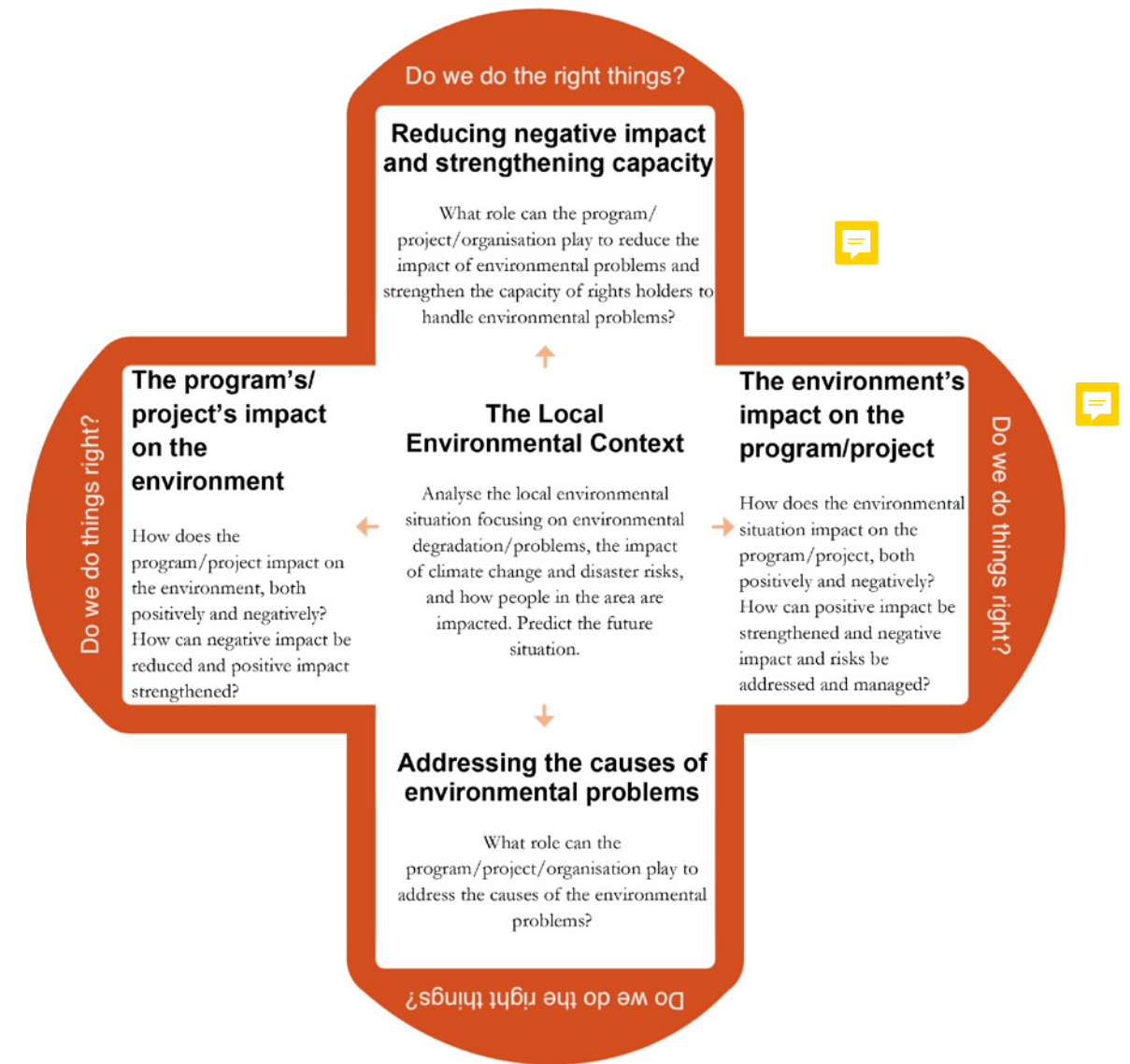
Alla ansökningar ska i avsnittet Environment svara på frågor om vilka miljöproblem som påverkar målgruppen och projektet, hur projektet kan påverka miljön, samt redogöra för hur eventuell negativ påverkan kan minimeras och positiva effekter stärkas.

Särskild uppmärksamhet ska ägnas åt hur verksamheten påverkar kvinnor, ursprungsfolk och andra särskilt utsatta grupper.

För att underlätta arbetet med miljöanalysen har Palmecentret har varit med och utvecklat verktyget *MiljölinSEN* - The Environmental Lens. MiljölinSEN förutsätter inga förkunskaper om miljöfrågor, och kan användas för att göra en miljöanalys på projekt-, program- och organisationsnivå. På miljölinSENS hemsida – www.environmentallens.org – finns förutom själva verktyget även ett utbildningsmaterial och exempel på hur det kan användas i olika typer av projekt.

I de fall då den negativa miljöpåverkan bedöms kunna bli betydande ska en fullständig miljökonsekvensbedömning göras i enlighet med anvisningarna i Sidans Handledning för granskning av miljökonsekvensbedömningar, sidorna 20-26, som finns att ladda ned på

MILJÖLINSEN

MiljölinSEN är ett analysverktyg där man tillsammans med sin samarbetsorganisation börjar med att identifiera de viktigaste miljöproblemen i området. I den vänstra delen tittar man på hur projektet påverkar miljön. I den högra tittar man på hur miljön påverkar

projektet. Vill man göra en djupare analys tittar man även på den vertikala delen som analyserar hur projektets målgrupp påverkas av miljöproblem i området samt vilken roll samarbetsorganisationen kan spela för att minska denna påverkan.

I Uganda och Libanon har några organisationer arbetat effektivt med miljölinjen

Lastbilsförare - LO-TCOs Biståndsnämnd/ ATGWU - Uganda

Förbundet ATGWU har i hög grad använt sig av Miljölinjen vid planeringen av sitt projekt. En kampanj för lastbilschaufförer har fokuserat på hur miljön påverkar dem samt hur lastbilsförare påverkar miljön. Omkring 200 medlemmar deltar aktivt i kampanjen, men den når långt fler lastbilsförare. Medvetenhet och åtgärder för hur man kan agera mer miljövänligt har ökat bland medlemmarna. Användandet av Miljölinjen har också medfört möjligheter att analysera förbundets svagheter och styrkor när det gäller ledarskap och utbildning.

Kvinnor jämlikhet - Diakonia/RDFL - Libanon

RDFL – *the Resemblance Democratique des Femmes Libanaises* – deltog i en utbildning som

anordnades av Diakonia Libanon i augusti 2012. De kopplade direkt klimatförändringar och miljölinjen till sina program. ”Det var så uppenbart att klimatförändringarna var ett område som vi måste inkludera och markera i vårt kvinnoprogram” berättar *Bana El Asmar*, RDFL:s projektsamordnare. När de analyserade hur projektet påverkar miljön insåg Bana att kvinnor är extremt sårbara för klimatförändringar eftersom det kan påverka deras dagliga liv negativt. RDFL är nu i färd med att utarbeta sina planer för 2013, där Miljölinjen kommer att användas i utformningen av ”Kvinnor, analfabetism och egenmakt”, ett projekt som belyser vikten av att kvinnor organiserar motstånd i hotet från klimatförändringar. Det kommer också att fokusera på kvinnors egenmakt, så att de kan verka för sina rättigheter till en säkrare miljö.

MILJÖPERSPEKTIV I UPPFÖLJNING OCH RAPPORTERING

Alla projektrapporter ska i avsnittet *Implementation* redovisa hur projektet har påverkat miljön, och hur externa miljöfaktorer har *påverkar* projektets genomförande och/eller målgrupperna.

Rapporten skall utgå från de mål och aktiviteter som planerats utifrån den miljöanalys som gjordes under projektplaneringen. Miljöanalysen är en förutsättning för att det skall finnas ett miljöperspektiv i målformulering, aktivitetsplaner och riskbedömning.

Miljöeffekter som påverkar kvinnor och andra utsatta grupper ska särskilt belysas. Rapporterna ska även redovisa hur uppföljningen av miljöeffekterna har genomförts, samt *hur risker som identifierats i miljöanalysen har hanterats*. Avvikelser från bedömningar och planer som gjordes vid ansökningstillfället ska lyftas fram och diskuteras.

Projektens erfarenheter av att arbeta med miljöfrågor kan med fördel också redovisas i rapportmallens avsnitt *Lessons Learned*.

INFORMERA OCH PÅVERKA

På samma sätt som Palmecentrets medlemsorganisationer kan dra nytta av information och erfarenheter från andra organisationer, så kan också den kunskap som genereras i de egna projekten vara till nytta för andra. Det är särskilt viktigt att erfarenheter från projekt som angriper miljöproblemen utifrån frågor om mänskliga rättigheter, demokrati och fred får spridning. På så sätt fördjupas förståelsen för sådana kopplingar. Det gäller för allmänheten, politiker och beslutsfattare, men även i förhållande till andra organisationer som arbetar med miljö- och utvecklingsfrågor.

För att göra påverkansarbetet så effektivt som möjligt bör den svenska organisationen i första hand arbeta med och bygga vidare på sina vanliga kanaler och arbetsmetoder. När de frågor som man behöver ta upp riktar sig till andra målgrupper kan det vara bra att samarbeta med de aktörer som redan arbetar

med dessa målgrupper. Påverkansarbetet har större utsikter för att bli framgångsrikt om det uppfattas som en samlad kampanj, än som splittrade, eller i värsta fall motstridiga budskap, från olika intressenter.

I många fall finns kopplingar mellan miljöproblem i utvecklingsländerna och svenska eller internationella aktörers agerande, som den svenska organisationen kan bidra till att synliggöra och påverka:

- Sverige deltar i en rad **internationella organisationer och processer** – inom EU, FN, Världsbanken, Världshandelsorganisationen, mellanstatliga förhandlingar kring miljö och mänskliga rättigheter mm. Sveriges representanter kan **påverka** deras politik och agerande så att de bättre främjar en hållbar utveckling.
- **Svenska företag** bedriver verksamhet i, eller handlar med, många utvecklingsländer.

Deras beslut om investeringar, tillverkningsmetoder, arbetsförhållanden och krav som de ställer på leverantörer kan direkt påverka miljösituationen i dessa länder.

- **Svenska konsumenter** kan genom sina val i butiken öka eller minska efterfrågan på varor som är bättre eller sämre för miljön i de länder där de producerats. De kan också aktivt påverka importörer och handlare genom att direkt kontakta dem med information, önskemål och krav.

Palmecentrets informationsarbete

Kopplingar mellan miljöproblemen i vid bemärkelse och Palmecentrets kärnfrågor ska lyftas fram tydligare i informationsverksamheten.

Ett grundläggande material om miljöfrågornas relevans för arbetet med demokrati, mänskliga rättigheter och fred ska finnas tillgängligt på centrets hemsida. Miljöfrågorna ska ingå bland de frågor som diskuteras på centrets utbildningar för projektorganisationerna. Palmecentret ska genom seminarier, debatter och artiklar bidra till en fördjupad dialog om sambanden mellan miljöfrågor, demokrati, rättigheter och fred.

Palmecentrets "gröna kontor"

Palmecentret har antagit en handlingsplan för att miljöanpassa verksamheten vid huvudkontoret i Stockholm. Handlingsplanen handlar framför allt om att:

- anta riktlinjer för ett hållbart och "grönt" kontor,
- kilmatkompensera för Palmecentrets alla flygresor,
- utbilda Palmecentrets personal, medlemsorganisationer och samarbetspartners i analysmetoder såsom Miljölinjen.

LITTERATURTIPS

- Environmental Rights - Human Rights Dialogue, Spring 2004. http://www.cceia.org/media/4437_hrd211_environment.pdf
- Gemensamt ansvar - Sveriges Politik för Global Utveckling. Regeringens proposition 2002/03:122, samt Sveriges politik för global utveckling - Skr. 2007/08:89
- Mer information om PGU finns på regeringens hemsida <http://www.regeringen.se/sb/d/10423>
- Global miljö – arbetarrörelsen för rättvis och hållbar global utveckling. Socialdemokraterna och LO 2002
- Gör miljön till en mänsklig rättighet. Metoder för förändring. Forum Syd 2007
- Human Development Report 1998 & 1999, samt Human Development Report 2007/2008
- Fighting Climate Change: Human Solidarity in a Divided World. UNDP. <http://hdr.undp.org>
- Information om Stockholmskonferensen 1972 finns på UNEP:s hemsida <http://www.unep.org/Documents.multilingual/Default.asp?DocumentID=97&ArticleID=>
- Riodeklarationen finns på regeringens hemsida www.regeringen.se/content/1c6/01/86/84/42a35d54.pdf
- Konventionen om biologisk mångfald finns att läsa på www.biodiv.org
- Århuskonventionen om allmänhetens rätt till deltagande i prövningsprocesser samt rätt till insyn och information i miljöfrågor finns på <http://www.unece.org/env/pp>
- Världskommissionen om dammar www.dams.org
- Intergovernmental Panel on Climate Change: IPCC Fourth Assessment Report www.ipcc.ch

SIDA-SKRIFTER

- Hållbar utveckling?Handledning för granskning av miljökonsekvensbedömningar. Sida 2002
- Konflikter i klimatförändringens spår. Sida och International Alert 2008
- Miljö – kunskap för hållbar utveckling. Sida 2003
- Miljö och fattigdom. Thomas Sterner och Mats Segnestam. Sida 2001
- Miljö och mänskliga rättigheter – samband och motsättningar. Elisabeth Abiri. Sida 2001
- Miljö, naturresurser och hiv/aids. Mikael Hammarskjöld. Sida 2003
- Perspektiv på fattigdom. Sida 2004
- Sambanden mellan miljö och konflikter. Leif Ohlsson. Sida 1998

MILJÖ, DEMOKRATI OCH MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER

METODSTÖD I ARBETET MED MILJÖ OCH HÅLLBAR UTVECKLING

www.palmecenter.se